

● Кекса газалхон Юнус Мәксудий адабиёттимизнинг улуг'устунлари, қатагон даврининг курбонлари Абдулла Қодирни, Чўлпон, Элбек, Усмон Носир ва башшалар билан күп бор сұхбатшаш, беназир қалған соҳибларининг хизматини қилишга мусесар бўлганлардан бири. Янида у киши бу улуг' зотлар ҳақида «Хазратинсонлар даврасида» деган хотигалар туркумни ёзиб туталади. Қуйидага шу туркумдан бир лавҳа билан танишаси.

МЕН, 1932 йил июль ойи охирларидан Москвага учишга ишланишдан олдидан Абдулла Қодирни билан ҳайрлашгашнинг уйларига бордим: Уот сұхбатшаш анососида: «Сенинг Москвага бориш тарадидининг айтуб Чўлпонга хат ёзган эдим. У хурсанд бўлиб, сенга ўз адресине бершишини илтинос қилиби, — деда Чўлоннинг адресини бериб, қаттиқ таиниладилар: — Лекин сен адресине деч кимга бера кўрам! Во дарни! Қандай замонга келди қолди, дўс билим душманин ажратолмайсан», деб оғир уўрсандилар.

Мен адаб билан учрашганининг эртасиёк Москвага жўнаб кеддим. Бегонга ўрта борини вахисидан чўчб, Чўлпон билан отамининг қадидан дўстлари, оқсузлар таисрасидан салган Кузьмич амакининг ҳам адресларига телеграмма юбордим. Ҳайрни, ҳар иккакални ҳам менин самимни кутиб олини. Вокалдада Чўлоннинг Кузьмич амакига таништириб кўдид. Шоир Кузьмич амакининг каттый илтиносларни ҳайтара олмай ҳаммамиш Шимолий воқаидан бир бекат нариди Лосино-Островскиядай жойлашган Кузьмич амакининг дала ҳовлисига ўйл олди.

Дала ҳовли ўт-турт табоб келдиган боғ, ниҳоятда нозик дид билан куртилан шийлонга турар яхнай биноларидан иборат экан. Борода тараф аввойи гуллар, чечлар барж уриб очилган, ҳар хил мевали даражалар ҳосилга киргандар, оромбахш, гўзлал манзил экан. Бизни Кузьмич амакининг рағиблари Варвара Степановна билан ўзинч хоним илиц қаршилаши, Борисимизга ободон тайёрларлик кўришган эканлар, энёфатларни ҳам кўнгилдаги дан ёзла бўлди. Чўлпон билан Кузьмич амакини шийлонда худуд экси қадирларидан сұхбатшшиб ўтириши. Кечки таомдан сўнг Чўлпон кетишга Кузьмич амакидан изн сўраб:

— Иним ўкишга кириб, ётоқхона олгунича турниш учун қўнини ҳорладан бир хоналини ўз ҳозирлаб қўйган эдим, рухсат этсангиз уни ҳам ўзим билан бирга олиб кетсан, — дедилар.

— Юнуснинг отаси менинг ёзги қалин, жонажон дўстим, у жаноби олийларни чет элда бўлсаларда, (отам сағдорар бўлиб, Тошкенттагина бора ва ҳовлига эга эди) 1924-25 йиллари ўтказилган ер-сув ислоҳоти пайтида пешона тери ёзлиги топган мунисидан ажраби қолди. Оқибадда мамлакатни тарж этиб. Уйнуристондан паноҳ топган эди, ҳозирлача ҳабарланип турамиз. Рафиқам билан уларнинг ўйнади. Чўлпон билан Кузьмич амакини шийлонда худуд экси қадирларидан сұхбатшшиб ўтириши. Кечки таомдан сўнг Чўлпон кетишга Кузьмич амакидан изн сўраб:

— Чўлпон инонжозозлини бераб, ўзларининг кетишиларига рухсат сураган эдилар, Кузьмич амакини шонрга юзланниб, китобийроғимий, расмийроғимин сухан килиди:

— Хурматли Абдулҳамид Сулаймонович! Сиздек улуг' зотни кўриб, мароқни сұхбатнингизга ноңд бўлганимдан беҳад мамнунман. Сиз жаноби муҳттардан билан қурған буғунги гуруғимиз, бўлдан кейин бўлған сұхбатларимиз дебочасидар. Шундай экан, келлуси шабба куни, кечкүрун рағибларига билан бизнинг хонадонимизга ташриф бўйсантиси, бўшил кўнгилдаги етадар!

Ўз нағабидан Чўлпон ҳам зодагонларга хос тавозеда сўзлади:

— Хурматли Кузьмич ҳазратларни! Ҳона-донангизда бўлган ҷогларини осуда дамлар дейнишга ижозат бергайсан! Далининг билимга ёзилгани, — нур устига аъло нур бўлди. Тангрина наисбатини юштаган бўлса, келмай иложини қанчада!

Чўлпоннинг қайтишига рухсат берилгач шонрия Кузьмич амакининг мен тенги ўйнагандар Валентин билан ўйларига кузати бордик. Шу үрида бир нарасин таъкидлаб ўтмочиман: шоир Чўлпон олий табакадаги кишилар билан бўлған мулоқотларда ўта нозик сўзлардан фасоҳати, мазмундор жумлалар тузиб, гаға чеъзалигини намоён этарди. Бирор, бу борада Кузьмич амаки ҳам Чўлондан қолимини экан. Бу иккни улуг' зотни ўзаро музоқотларида кўнгилдаги сўз ўйнадарни маънайдар. Шондай экан, Кузьмич амакига миннатдорчиллик изҳор эти — дедилар.

Мен Чўлпон наисбатига амал қилиб, Кузьмич амакига ташаккур билдирилар. У киши мени қўчиб, пешонамдан ўпди. Шу кундан ётлиборан, мен уларнинг оиласига сингиб кетдим.

Чўлпоннинг ҳар шабба оғшомидан Кати билан бу ерга келиб турниш одат тусига кириб қолди. Чунки Кузьмич амаки ях ишанба — улар қайтаётгандаридан Чўлпондан ҳам, Катядан ҳам бу шабнабда келилларига қаттий ватда олмай кузатмас эди.

Хатто Катянинг айтишига қараганда, Варвара Степановна ҳам: «Кузьмич амакиниз сўнгига ўйларда юралари ўқтин-ўтни сиқилишидан ғамтини эдилар. Ҳудоға шукрлар бўлсинки, сиз билан танишганларидан бери яхши ҳис қилиб, юракларидаги гам-аламлар тарқалиб, шоодлик-хуррамлик кайфийтлари пайдо бўлти. Ҳар шабба куни сизларни интизорлик билан кутадилар, келишлариганинг Оллоҳада ёлвориб сўрайман», деб қайтаётгандай айтикан.

Кати ҳам бу ерга ташриф бўлгандага тинч ўтириди: пол юварди, кин қаирда, жиҳозларин артиб-сурарди. Овнат қилиди, ўх хизматимиз: «Ҳафтада олти кун ишлайсан, мен келгач, бир кун дам олинг!» деб кўмак беради. Сал бўш салса, беликни олиб, тайёрларни кечиб, кишиларни юртада, кутилди. Кати сергайрат, чарчамайдиган аёб эди.

Октябрь ойининг сўнгиги шайласида, улар Кузьмич амакининг келишимида, Кузьмич амаки тонг отар-отмас Валентин билан мени ўтиготи:

— Зудлий билан Абдулҳамид Сулаймоновичини ўйига боринглар! Негадир кўнглим, бехузур, тоблари келмай қодимини? — деб ҳавотирни биндан яширади.

Кузьмич амаки мемонларга қаратади:

— Муҳтарам Абдулҳамид Сулаймонович! Муҳтарама келинимиз! Сизларни кўриб, хурсандигимдан деч қаерга симай қодимин, — деб ҳаммамизин мемонларига бослади.

Чўлпон кўнгиган, аммо рафиқаларни Катя мемонларига димматбахо жиҳозларни, гоът нозик дид билан ясатилган дастурхонни кўриб, хиёл саросимага тушиди чамамада.

Кечкүрун хизматкор аёлдан тортиб, ҳаммамиз ўса мемонларига оғизатландик. Улар оқсоч аёлни ҳам оиласига тенг ҳуқуқли атзоаси, деб ҳисоблашар экан. Таомдан сўнг, Катя билан Варвара Степановна бир хонада, Кузьмич амаки билан Чўлпон шийлонда ётниши. Бир ухлаб турганимда ҳам шийлоннинг чироғи ўғимаган, улар сұхбатшшиб ўтиришган экан. Эрталабки чойдан сўнг Валентин билан мени борга кириб, даражату гулларга парвариши бера бошладик. Бироз ўтиб, Катя ҳам келиб бигза қарашди. Катя дехён оиласидан эди, ниҳоятда бақувват экди, бисадан кам ишлагани ўйк.

Тушиндан кейин учаламиз маҳалладаги стадионага чиқиб, шомига довор турли ўйнайлар. Бир пайт менн Кузьмич амакини шийлонга чиқириб олдида-да, Чўлпонни қаратади:

— Мана, ининшига ўкишга жойлашибди. Ётоқхона ҳам бериниши. Юнусин кўрсам, даррор отаси кўз ўғимда гавдаланаверади,

тасобифан кириб қолган эдик. Кузьмич амаки гапни тўхтатиб, близга имо-ишора қилиди. Биз дарҳол хонани тарж этидик. Чўлпон ҳар гал қайтишида Кузьмич амакининг китобларидан бир-исқитасин олиб кетиб, ўқиб бўлгач, кеътириб беради. Кузьмич амакининг бой кутубхонаси бўлиб, ҳатто Куръони каримининг русча таржимасига ҳам эга эди. Бу гал Чўлпон фақат Шекспирнинг «Хамлет»ининг санкис таржимонномадан санкис хил қилинган русча таржимасига ҳам эга эди. Бу гал Чўлпон фақат Шекспирнинг «Хамлет»ининг санкис таржимонномадан санкис хил қилинган русча таржимасига ҳам эга эди. Бу гал Чўлпон фақат Шекспирнинг «Хамлет»ининг санкис таржимонномадан санкис хил қилинган русча таржимасига ҳам эга эди.

Сенга Кузьмич амакининг тақлифи ёкимида шекили, миқтимати чиқиб кетдик. Бу килигин менга ёкмади. Сенинг яхши оиласига жойлашганингда ниҳоятда қувоннинг эдим. Сен тутга мишиб, узоқни кўзлашинген керак, ҳали мўртсан! Кузьмич амаки бенихни олиб, билимдин, кузатишмача Шекспир ижодига сув қилиб ичган эканни, ҳозирги шешириш шунослардан ўн карра бўларни оласидар. Бу гал Чўлпонга хаттада ҳам асарни ўзбекчага ўтиришга жийдид тайёрларлик кўраётган экан. Бундан ташқари, Кузьмич амаки турли мурабобларни сумкага жойлаб, Валентин ижодимизнинг қўлимига тутқаздида, Чўлпоннинг уйнага кузатиб қўйишимишини буюрдилар. Биз меҳмонларни уйнага кузатиб қўйдик. Қайтиб келишимиз билан бозларни Кузьмич амаки чақириб олди-да:

— Мен Абдулҳамид Сулаймонович билан гаплаштганимда, бизни ҳоли қўйинглар! Бизнинг ўз гапимиз бор, — деди.

Орадан бир неча йил ўтгандан кейингина Чўлпон билан Кузьмич амакининг нималар ҳақида гаплашишини фомламад етдим.

Валентиннинг акаси бор экан. У катта бир заводда биш мувандис бўлиб ишлар, устига устак Олий Совети деңгатат экан. У партига киргани учун Кузьмич амаки билан гаплашмас экан. Лофф эмас. Кузьмич амаки ўғли Валентиндан ҳам менин ўзига яқинроқ тутар, баззи масалаларда менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Мен Абдулҳамид Сулаймонович билан гаплаштганимда, бизни ҳоли қўйинглар! Бизнинг ўз гапимиз бор, — деди.

Чўлпоннинг ҳам ҳам уларга ўғимни ўзига яқинроқ тутар, баззи масалаларда менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

— Шоир Кузьмич амакининг келгандаридан биш билан ҳам иккиси соат Ҳангомашинида менинг ҳам фикримни олар олди-да:

